

Waarschuwende woorden

Amsterdam, augustus 2020

Beste Anna Applebaum,

In 2018 schreef jij voor de *Atlantic* het artikel '*A Warning from Europe*' waarin je de politieke transformaties beschrijft die er de laatste jaren in Europa hebben plaatsgevonden. In Polen, het land waar jij met name woont, en in andere landen. Politieke veranderingen horen bij de geschiedenis en voor jou zijn daarbij vooral de onderliggende vragen interessant als wie definieert de natie en wie heeft het er voor het zeggen. Deze vragen leken jarenlang beantwoord maar blijken dat nu helemaal niet te zijn. Jij werd in Amerika geboren, studeerde daar en in Engeland, en werkte daarna als journalist voor de *Economist*, de *Spectator* en de *Washington Post*. Sinds kort ben je in dienst bij de *Atlantic*. Jij bent een van die intellectuelen die de politieke en sociale transitie in Oost-Europa aan het einde van de 20ste eeuw uitvoerig hebben beschreven. Jouw messcherpe artikelen mag ik graag lezen. Je bent ook historica en leidt op de John Hopkins Universiteit een onderzoeksprogramma over desinformatie en propaganda in deze tijd. Als historica schreef je prachtige, prijswinnende boeken zoals *Goelag*, *Rode hongersnood*,

IJzeren gordijn en *De inlijving van Oost-Europa 1944-1956*, boeken over stalinisme, dictatuur, autoritaire regimes en vooral wat dat voor mensen en de samenleving betekent. Met die achtergrond ben je, hoorde ik jou in een interview ergens zeggen, dit keer vooral op bed gaan liggen om na te denken over wat je hebt meegemaakt en wat er nu precies gebeurd is in de wereld de laatste twintig jaar. Over de opkomst van nationalisme en autoritarisme schreef jij onlangs *'Twilight of democracy. The seductive lure of authoritarianism'*. Dit is geen vrolijk verhaal en terwijl jij naar het plafond staart, vraag jij je af waar het dan mis is gegaan, wie daarin een rol spelen en wat we hebben te verdedigen.

Jouw nieuwe boek begint met het oud en nieuwjaarsfeest 1999/2000 dat jij samen met jouw man in Polen organiseert. In het net opgeknapte familielandhuis wordt er een tijdperk afgesloten en vol optimisme proosten jullie met z'n allen op de toekomst. Veel Poolse vrienden, natuurlijk, maar ook vrienden uit Moskou, Washington, Londen en waar niet vandaan wensen elkaar uitbundig geluk. Er wordt zelfs in de lucht geschoten. Vrienden zijn het, met elkaar eens over democratie, de weg naar voorspoed en wat er gaande is. Twintig jaar later ziet jouw wereld, de wereld er heel anders uit. Een groot deel van die vrienden zie je niet meer of jullie gaan elkaar uit de weg als je elkaar tegenkomt. De wereld is gepolariseerd, mensen staan tegenover elkaar en van dat verhaal ben jezelf overduidelijk deel. Dat beeld van grote maatschappelijke tegenstellingen zie je overal. In Polen, het land waar jij vooral woont omdat je getrouwd bent met een bekende Poolse politicus, is dat

zeker aan de hand. Sinds 2015 heeft *Recht en Rechtvaardigheid* het hier politiek voor het zeggen. Haar radicalisme wordt meteen zichtbaar. Het rechtssysteem wordt aangepast, de media komen onder staatstoezicht te staan en andere instituten, zoals het leger, worden omgegooid. Allemaal onder de noemer het land beter laten draaien, in werkelijkheid om alles onder de controle van de Partij te krijgen. Deze politieke veranderingen worden geleid door de Kaczynski broers, waarvan de een bij het Smolensk vliegtuigongeluk om het leven komt. Dat ongeluk wordt in Polen tot een samenzweringstheorie omgebouwd die de hele situatie in jouw land verder polariseert en verdeelt. Hetzelfde, misschien nog wel sterker, zie jij gebeuren in Hongarije waar Órban met z'n *Fidesz*-partij ook dat nationalisme en autoritarisme verdedigt. Net als in Polen zie jij ook hier anti-semitisme, -immigratie en -homo gedachten opkomen. Waar de maatschappelijke verdeling zich in Polen concentreert rondom het vliegtuigongeluk, is dat in Hongarije de Soros universiteit. Soros is de Amerikaanse/Hongaarse Joodse billionaire die met zijn universiteit de Hongaarse samenleving ten gronde zou willen brengen en immigranten binnen wil halen. Die universiteit wordt het land uitgepest.

Dit soort ontwikkelingen vinden niet alleen in Oost-Europa plaats, ook in West-Europa en Amerika zien we dit. In Engeland bijvoorbeeld, dat jij goed kent omdat je er gestudeerd en gewerkt hebt. Je kent Boris Johnson persoonlijk, met wie jouw man op college heeft gezeten. Je kwam hem met z'n grappen en verhalen al in Brussel tegen toen hij behoorlijk cynische stukjes over de EU schreef voor de *Daily Telegraph*. Uit Europa vertrekken echter, daar gelooft hij zelf lang helemaal niet in. Totdat binnen de conservatieve partij het nostalgisch

verlangen naar het verleden heel sterk wordt, behoefte is aan grote namen als Churchill en Thatcher en Europa de schuld krijgt van alles wat er in het grote Engeland verloren is gegaan. Binnen die chaos zoekt Johnson zijn weg vooruit en zijn eigen moment om de bal op te pikken. Johnson wordt een van de leiders van de Brexeteers en, met z'n grappen, verhalen en niet te vergeten leugens, premier van het land: daar had hij wel voor gezorgd. Spoedig zal ook hij regels veranderen om Engeland van de grond af op te bouwen. In Spanje is het al niet anders met Vox van Abascal die Spanje weer groot wil maken en veel stemmen wint bij de verkiezingen. Ze geeft op luide toon stem aan het nationalisme en heeft dezelfde interesses en tactieken als al die andere neo-conservatieve partijen in al die andere landen. Ook in jouw vaderland, Amerika, keren Trump en anderen zich af van de democratische achtergrond van het land. Omdat democratie toch niets anders is dan autocratie, kiezen ze voor isolationisme, laten ze het Amerikaanse idealisme los, kiezen ze voor de retoriek van de wanhoop en maakt het optimisme plaats voor apocalyptisch pessimisme. Ik word er treurig van als ik het met jou allemaal eens goed overdenk.

Jouw interesse gaat vooral uit naar de mensen die jij goed kent en die de nieuwe kijk op de situatie als het ware vormgeven. Denkers, journalisten, schrijvers, spin-dokters, bloggers en activisten; wie zijn het, waar komen ze vandaan, hoe zijn ze veranderd en hoe formuleren ze dat nieuwe autoritarianisme. Het zijn geen mensen die het slecht hadden of achterstand hebben opgelopen. Integendeel, ze zijn vaak hoogopgeleid en welbereisd. Zij

pakken hun kansen of nemen wraak op iets dat hen niet zinde. Dat doen ze door leiding te geven aan de staatsmedia, door de samenzweringstheorie aan te dikken of het autoritaire gedachtengoed in artikelen te verdedigen. Het is duidelijk dat geen enkel autoritair systeem kan worden opgebouwd zonder ondersteuning van de massa. Om die ondersteuning te krijgen, moet je samenwerken met mensen in hoge posities, de elite die het authoritarianisme steunt. De klerken, zoals jij ze in navolging van de Franse intellectueel Benda noemt. Mannen en vrouwen die geen vertrouwen meer hebben in representatieve democratie, religieuze tolerantie, onafhankelijke rechtsspraak, vrije pers en meningsuiting, economische integratie en internationale instituten en samenwerking. Mannen en vrouwen die met media campagnes en moderne marketing technieken de huidige instituties omver willen gooien, terzijde willen schuiven of willen vernietigen, die de natie willen herdefiniëren en de regels zo aanpassen dat ze hun macht nooit verliezen. Je beschrijft Jacek Kurski die leiding geeft aan de Poolse staatstelevisie en een van de grote ideologen is van de Partij. Jij gaat in op Mária Schmidt, museum directeur in Boedapest, die de nieuwe *Fidesz* visie in talloze artikelen uitdraagt. Je schrijft over Dominic Cummings, spin-dokter en adviseur van Johnson, die in allerlei blogs laat zien dat de kern van Engeland verloren is gegaan en alles, van school tot en met het parlement zelf, opnieuw vorm moet krijgen. En Paula Ingraham, de conservatieve mediapersoonlijkheid van *Fox News* die van het optimisme van Reagan, waar jijzelf trouwens ook zat, opschuift naar het donkere pessimisme van Trump. Voor jou is het duidelijk dat onder de goede omstandigheden elke samenleving zich tegen democratie kan keren. Dat heb je met al jouw journalistieke en historische werk wel

geleerd. Over de toekomst ben jij daarom alles behalve zeker. Volgens jou kan het heel goed zijn dat met die moderne media en marketing technieken de maatschappelijke consensus verder wordt ondermijnd, de polarisatie alleen maar toeneemt en dat er uiteindelijk zelfs geweld gebruikt gaat worden. Eerlijk gezegd moet ik ook zeggen dat ik over die angst ook wel eens met vrienden communiceer en mij niet herinner dat ooit eerder te hebben gedaan. Jij ziet echter ook andere ontwikkelingen om jou heen die hoopvoller zijn, waar debat en gesprek weer mogelijk zijn, kennis en expertise worden gerespecteerd en grenzen kunnen worden gepasseerd. *Twilight of democracy* is een persoonlijk boek geworden dat op jouw slaapkamer tot stand kwam en niet in grote wereldbibliotheken zoals jouw vorige boeken. Het boek maak je af terwijl de coronacrisis uitbreekt, naast nationalisme en autoritarianisme die andere pandemie die wereldwijd is uitgebroken en die onze gezondheid en welzijn bedreigt. Voor die medische pandemie zal op afzienbare tijd wel een medicijn gevonden worden. Hoe we de sociale pandemie van nationalisme en autoritarisme kunnen bestrijden, dat is een stuk ingewikkelder. Heel veel zeg je hier trouwens niet over. Dat we hiervoor met elkaar uit een heel ander vaatje moeten tappen, maken jouw waarschuwendende woorden mij wel duidelijk.

Grote groet, -Harrie Jonkman

Applebaum, A, (2020). ***Twilight of democracy. The seductive lure of authoritarianism.*** New York: Doubleday/Random House, 206 pagina's. 20,99 euro.

